

Mit tehetünk az álmainkkal?

Az álom, törvényenkívüliségével, rejtélyes üzeneteivel, így is, úgy is értelmezhető, bizonytalan jelentéslehetőségeivel mindig is felgyújtotta a képzeletet. Álmodt (az ősi mítoszokban, eredetmondákban), megálmodta (gyerekkoromban, falun sokszor, de még ma is hallom néha), a köznapi életben ez és ez az álom ezt meg azt jelenti (előbb álmoskönyvek, aztán a mélypszichológia kínált megfejtést). A lírába mindig be-becsúszott, benne lappangott valahogy természetből költői hajlandóságával az álom, de igazán a 19. század végén, még inkább a 20. század küszöbén volt nagy találkozása a költészettel. Talán nem is azért, mert Freud nevezetes *Álomfejtése* hirtelen bevilágított tudatunknak ebbe a homályos tartományába, s egy új lehetőséget kínált az irodalomnak. Inkább így: az álom egyszer csak benne volt a kor levegőjében. A modern költészet nagy felfedezése, a szürrealizmus, hogy egy akkori szóval mondjam, onirikus természetű volt. Hadd tegyem hozzá: nem annyira álmaink anyagát, inkább a technikáját használták. A versépítésben az álom másféle, a köznapiétól elütő vonzástörvényeit, a képzetek ki-tudja-miért társítását. Emlékezzünk Apollinaire nagy, mondjuk, szimultanista verseire, az *Égővre*, *A megcsalt szerető énekére* vagy Georg Trakl hajdan érthetetlennek ítélt verseire, lidérces vagy angyali álom-félmóvilágára. De mondhatnák magyarokat is, Kassák Lajost (hol, hogy tanulta meg ezt a versmódot az Európát végigyalogló vasmunkás?), de tulajdonképpen emlegethetném Füst Milánt is, a későbbiekéről, Weöres Sándorról, József Attiláról nem is beszélve. Az álom anyagát, készen kapott szerkezeteit (lehetnek persze kivételek) csak később kezdték használni. (Babits Mihály ugyan álmodott – emlékezete szerint nagyszerű – verseket, de mikor (még éjszaka, első ébredésekor) leírta őket, kiderült, hogy mulatságos badarságok, azt csak hozzáálmodta, hogy remekművek. (Az egyik így hangzott: *Magyar Péter, Magyar Pál / Irkalapra kapirgál*. Ezt Török Sophie jegyezte fel, de nekem jobban tetszik a másik, csak éppen azt nem tudom, hol olvastam: *Iskolába, miskolába, / Kitörött a Miska lába*.) A magyar költészet legszerencsésebb álmodója alighanem Jékely Zoltán volt. Nagyrészt kéziratos (csak az *In memoriam*-sorozat Jékely-pályaképeben jelent meg belőle néhány részlet) naplójába leginkább csak álmait jegyezte fel, többek közt egy többrészes folytatásos álmát, be is építette egyiket-másikat verseibe, elbeszéléseibe. Egész verseket is ajándékozott neki az álom. A különös, lidérces, féktelenül erotikus, bár szorongással, büntudattal terhelt *Lidérc-űzőt*, a bizarr *Elefánt-szerelmet* vagy a fantasztikus *Omnia vincitet*, s tanúsíthatom, másnap reggel elmondta nekem, a *Körgallér roskadt vállra* című, Tamási Áron emlékére írott darabot, abban nemcsak a történetet, hanem a szöveg egy részét is megálmodta. És folytathatnám a sort: álmodta (nem tudom, mennyire formálta át ezt a nagy polifonikus költemény megírásakor) a *Madár-apokalipszist*, ezt az egyszerre történelmi-háborús, személyes és biblikus-egzisztenciális jelenést vagy a *Maja a kígyóval*. Jellemző, hogy 1949-ben betiltott kötetének *Álom* lett volna a címe, ha be nem zúzatja az éppen megalakult cenzori hivatal. Kormos István is álmodott verset, a *Vonszolnak piros delfinek* mitologikus motívumával már-már archetipikus álom. És a maiak: Takács Zsuzsa annyira hisz az álom eligazító vagy megfejtethetlenségében is valami lényegre sejtető erejében, hogy úgy érezzük, egyszerűen csak leírja, magyarázatlanul, az éjszakai jelenéseket. Tóth Krisztina egy-egy versében viszont eltűnnek a határok, szétválaszthatatlanul összemosódik álom és való.

Hasznomra volt az álom nekem is, pályám elején inkább (a pszichoanalízisből már akkor kitanult) természetével, homályos készletéhez igazodó társításaival, vágásaival, valamire valló vagy valamit leplező képeivel, az ébren-gondolkodásától elütő szerkezetével, dinamikájával. Szóval az álom módszerét igyekeztem utánozni. De voltak álomban fogant, álomközeli verseim is. A *Háború* verskezdő tűzvészképét álmodtam, de az egész versnek ez csak a magja, egy már tudatosan továbbrajzolt eleme. Van köze az álomhoz egy ugyancsak a háborúhoz kötődő versemnek, a *Határonnak* is. 1945 decemberében szöktem át akkor már szovjet szülőföldről, Ugocsából Magyarországra, Nagypalád és Kishódos közt gázoltam át a Túron, kapaszkodtam fel a padmalyos-szakadékos magasparton, füzek, jegenyék közt. Akkorra már kialakult bennem az állandó veszélyérzet ellensúlyozására valami közöny, de azért a feszültség, a riadalom, hiába figyeltem csak a körülhatárolt jelenre, mégiscsak fel-feltört bennem. A zaklatott történet sokáig bennem maradt, egyre kevesebbet gondoltam ugyan rá, de éjjel, nehéz álmaimban, vissza-visszatért egy-egy részlete. Így is kezdtem a verset: *Hányszor ismétli majd az álom*. A vers mégsem az álomképeket használja, inkább a valóságosakat, de a hézagos megjelenítés, az egymásba áttűnő részletek, félig-meddig tudatosan, az álom ábrázolásmódját utánozzák, a mélytudat (a tudatalatti) törvényeihez igazodnak. Vagy egy másik példa: a kert, gyerekkorom állandó színhelye, hogy egy kicsit nagyképpen mondjam, archetipikus

élményem, más-más összefüggésben sok versembe bekerült. Ott van három versemnek a címében is. Az egyikben, a *virradat síkidomaiban* kezdetűben, nekem máig eleven, anyagszerű képeivel. De van egy strófája (*törékeny vállra zúduló teher, / és hirtelen felszakadó gyönyör; / ikerrózsa, derengő anyamell, / a vér homálya, nyíló anyaöl*), benne, ha átrajzolva is, egy gyerekkoromban, kamaszkoromban vissza-visszatérő fájdalmasan édes, büntudatos, Freud tanár úrral szólva, ödipális álom.

Írtam aztán később igazi álomverseket is, de akkor is csak egyszer-kétszer éreztem úgy, hogy az álom önmagában is sugallhat valami jelentést, versalakú lehet. Judit halála után esténként kétségbeesetten, hevesen kívántam, hogy álmodjam vele, sokáig hiába. (*Mert szomjúhozva mert kétségbeesve / mert minden áldott este minden este / mielőtt a tisztátlan ritka álom / goromba szőrszákjába durva / szövésű semmijébe hullna / szétszülő napom szomjúhozva várom / hogy mégis az innenső partra vesse / az esztelen remény hogy mégse mégse / egy nyüzsgő óceán hullámverése / hogy itt álljon hogy itt előttem álljon.*) Végre meglátogatott az olyan nagyon akart álom. Részleteinek többé-kevésbé érthető jelentése, háttere volt. És világos, zavartalan szerkezete, ha ott érzett is mögötte az álom szeszélyes módszere. Az álombeli jelenidő beleszűszott a gyerekkoromba, a deréktól lefelé vászoncsikba csavart szép női test lebegő hajával-fejével előre süllyedt lefelé a tiszta vízben. Azt is tudtam, hogy ez a Sásvár (szülőfalum) alatt folyó Tisza. A képben egyszerre volt benne a tiltás, a találkozás képtelensége és a testi kívánság, s elhiszem, hogy a lélekelemző álomfejtésnek igaza van, hogy a víz, gyerekidőm Tiszája, a magzatvizet is jelenti, hiszen a magamhoz szorított asszonytest egyre csecsemőszerűbb lett, az álom azt akarta, hogy magzatnak tudjam, bár bőrömön érzett kis teste lüktetése felnőtt testiséget, erotikát is vitt a valószerűtlen képbe. Álmomban tudtam, végül belém fog olvadni, hogy aztán megszüljem (hogy jóvá tegyem a halált, a büntudatot, mert nyilván az is volt benne). Az álomban egy cseppet sem képtelenség, hogy egyszerre voltam férfi és a magzatát megszülni készülő nő, s hogy mindennek régen elmerült gyerekkorom a színtere. Ezt a zegzugos-bonyodalmas tartalomtömeget a mélytudat olyan tiszta rajzba tette bele, hogy úgyszólván semmit sem kellett változtatni rajta, csak, de ez persze azért nem olyan egyszerű, minél hívebben rögzíteni. Egy későbbi versem, a *Szarvasbögés* genezise szövevényesebb. Az ébrenlét (vagyis a való világ), a féléber tudatállapot és az álom egymással összejátszó készítése kellett hozzá. Az *összecsúszik az ébrenlét s az álom, / a test a lélek ködképeivel* a vers elején ezt az ingatag tartományegyüttest ígéri. Az eszmélet határmezsgyéjén összekeveredik a kinti és a benti, a fogható és az anyagtalan, a körülírható és a körülírhatatlan. Persze, a versben tudatos, művi a kétféle anyag elegyítése. A *valószínűtlen látóhatár* a való világhoz tartozik, de, és nemcsak a szürkület miatt, már belemosódik a valószerűtlenbe. A folytatás (*sovány kísértetek füstölnek el*) szándékosan kétértelmű. Érthető úgy is, hogy az ég alján felhőfoszlányok vonulnak, de úgy is, hogy a lassan elhomályosuló tudat sejtelmeket, tévképzeteket kohol. Az első sorok egy már bizonytalan térbe vezetnek, amelyben (hadd mondjam így) a jelenések hol beárményekölják, hol átvilágítják egymást. Ezután egy természetelvű leíró rész következik, bár én azt szerettem volna, hogy a mikrorealisztikusan ábrázolt valóságdarabok mögött ki-kinyíljon valami több, tágasabb. De azért a fecskék mégiscsak igazi fecskék, ispánki házamban a kódisállás mennyezete alatt van a fészük, az Öreghegy is ott van a lefutó rét aljában, túl az eső után zajosan zuhogó patakon, a dombnak kapaszkodó erdőben fészkel a három egerészölyv, Judit kedves madarai, ha ott keringenek, csakugyan a (matematikai) végtelen jelét írják az égre. A realista leírást lezáró sorpár folytatás is, átkötés is. A *mindenfelől özönlő seregével / hirtelen tör lakóira az éjjel*, ha beteljesítené azt, amire szántam, visszhangossá tágítaná a mikrovilág terét, összemosná a folytatás álomanyagával. A *hasára fordul, meggörbíti térdben / a bal lábát, felnyomja tomporát, / dombja alatt negyedtenyérnyi éden* pontos leképezése, már amennyire az ilyesmit tudhatja az ember, az álomnak, a *balt* is beleértve. A versben itt megszakad a szem mögötti erotikus képsor, de a szándékosan kétértelmű, kétfelé kötődő mondat (*a part sikos, homályos sűrűjében*) álom és való egyneműségét szerette volna sugallni. Szerkezeti, de nekem nagyon fontos tartalmi eleme is a versnek. A két szintéren, a külsőn és a belsően játszódó drámának kellene kilöknie a zárórészben megformált, félig-meddig már fogalmi természetű vallomást. A *Szarvasbögés*ben csak három sor az álom. Az egész írásnak mégis ez a kicsi rész a magva. És nem csak tartalmával. Benne van a hézagos előadásmódban, a képzettársításokban, a darabok összerakásában. Más verseimben is vannak többé-kevésbé híven közvetített álomrészletek. Álomanyaga van a *Honnan jöttök* és *A pincékben rekedtek* legtöbb sorának, strófájának. De van egy olyan versem is, a *Mi ez az ünnep?*, amelyben a lehető legpontosabban próbáltam leírni egy álmomat. De ehhez az kellett, hogy úgy érezzem, önmagában is jelent valamit, felesleges bármit is hozzátenni. Egy különös, feszes-szertartásos s érthetetlenül nyomasztó ünnepségen találtam magamat. Az asztal közepén, fekete ruhában, ott ült Judit, mindenki más idegen volt. Némán, szemével parancsolt, valami ismeretlen helyre küldött. Az álom, képeivel sokkal hatásosabban, azt közölte, amit amúgy is tudunk: halottaink egy olyan világ lakói, ahova nekünk, még földieknek, nincs bejárásunk.